

relació de les visions de Julien amb Kandinski es configura a partir de l'origen del *pathos* del color, tot i que l'artista contemporani no forma part de la monocromia de Julien. Aquest darrer tret el comparteix amb Yves Klein, que arriba a veure colors en la matèria que destaquen per la monocromia, més enllà d'aquesta. Amb aquesta relació, Cirlot situa Julien of Norwich en una expressió puntual de l'abstracció a partir de l'ús monocromàtic en les descripcions que fa de les visions de la sang de Crist.

Aquesta primera part d'abstracció es complementa amb el segon bloc "La carne de Cristo y el elogio a la materia", en el qual s'exposa la imatge informal, oposada a la vitalitat de l'abstracció. Es tracta del bescanvi de la sang per l'hegemonia de la carn, fragmentada en tant que centrada en imatges que es presenten com a veritables fotogrames. Hi predomina la decoloració per davant de la monocromia anterior. El vermell és substituït per colors negres, marrons i pàl·lids. La segona, la vuitena i la novena visió es posen en relació amb les obres de Jean Fautrier i Modest Cuixart i Tàpies. Igual que fa en el primer bloc, Cirlot troba una correlació entre la descripció de les visions del cos i la carn de Crist en plànols limitats. L'expansió en color que caracteritzava les visions de la primera part, en aquesta esdevé concreció de la carn, més enllà de la matèria, esdevenint una clara expressió del que es denomina informalisme.

És d'aquesta manera com s'aconsegueix analitzar les visions de la mística anglesa en una correlació d'imatges entre l'abstracció i l'informalisme. La novetat, que ja havia anunciat en obres anteriors, es mostra en la voluntat d'incloure les descripcions visionàries textuais en el procés artístic i les obres de corrents del segle xx. Amb tot, Victoria Cirlot traça un pont entre expressions de l'experiència visionària, que trobam caracteritzada en la revelació cristiana i en l'art profà. A través dels dos blocs principals del llibre, el lector/a és capaç d'aprofundir en la complementació de dos moviments estètics que caracteritzen la visió de Julien of Norwich, de manera que torna a la lectura de les visions i a la contemplació de l'art abstracte i informal amb una perspectiva renovada i, malgrat tot, atemporal.

CLÀUDIA TRUYOLS GROSSI

MITRE, Emilio, 2019. *Morir en la Edad Media. Los hechos y los sentimientos*, Madrid, Editorial Cátedra (Historia / Serie Minor)

Si un especialista en Història de la mort publica un llibre sobre aquesta matèria l'any 2019 és senyal que aquesta tendència encara és vigent en el panorama historiogràfic actual. Emilio Mitre ha centrat la seva recerca en la història de la vida social i política castellana baixmedieval i en la Història del Cristianisme, l'Església, les heretgies i les dissidències religioses. Però podem dir que destaca també perquè és un dels historiadors espanyols que ha tractat la Història de

la mort des del moment en què aquesta línia de recerca entra en la producció historiogràfica espanyola a la dècada dels 80 del segle XX. No és el primer llibre ni el primer treball que Emilio Mitre publica sobre la mort a l'Edat Mitjana. Amb *La muerte vencida. Imágenes e historia en el Occidente medieval (1200-1348)* publicat a Encuentro l'any 1988, va arribar de ple la influència de la Nouvelle Histoire francesa. I a aquest llibre el van seguir d'altres centrats en la figura del rei (*Una muerte para un rey. Enrique III de Castilla (Navidad de 1406)*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2001) o en la relació entre la mort, la societat, la malaltia... (*Fantasmas de la Sociedad medieval. Enfermedad. Peste. Muerte*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2004; *Desprecio del mundo y alegría de vivir en la Edad Media*, Madrid, Trotta, 2017). Al costat d'aquestes obres destaquen diversos articles que posen de manifest la gran aportació del professor Mitre en la Història de la Mort dins de la historiografia espanyola. Altres s'han emmirallat en aquestes referències i han seguit els seus passos, entre els quals destaquen Jaume Aurell o Julia Pavón.

El llibre que ara ens ocupa representa la culminació d'una trajectòria dins de l'especialitat que s'acaba d'exposar. Ja ho diu el mateix autor en la introducció, que afirma que el llibre segueix uns criteris que busquen l'actualització, l'ampliació i la sistematització de la Història de la mort. Amb un total de catorze capítols distribuïts en quatre parts, el llibre entra en l'estudi de la mort medieval des de diferents punts de vista, basats en gran part en la metodologia d'anàlisi proposada per Philippe Ariès; de manera que hi veiem conceptes com discursos sobre la mort, mort física o mort pròpia, entre d'altres. I també s'hi veu la influència de Michel Vovelle quan l'autor es refereix al tractament de les fonts des del punt de vista metodològic i a tota la informació que els documents ofereixen sobre la vivència de la mort, els ritus funeraris i el més enllà.

Els set capítols de la primera part, titulada “La elaboración de un discurso para la muerte: un mundo para la metáfora y la polisèmia” són els que dibuixen els aspectes metodològics de l'anàlisi de les fonts. Aquests inclouen un ampli espectre que permet al medievalista acostar-se al tema de la mort medieval des de les danses de la mort, la teologia cristiana o la lexicografia.

La segona part, “Encarando la muerte primera”, consta només de dos capítols que inclouen una anàlisi detinguda dels testaments, una de les principals fonts per encarar l'estudi dels gestos i els ritus funeraris. També s'analitza el lloc que ocupen els cementiris —anomenats dormitoris dels morts, que és el significat d'aquesta paraula— i el paper que juguen dins de la construcció de la memòria dels llinatges. A tal efecte, s'estableixen estudis comparatius entre diferents realitats geogràfiques (cementiris espanyols, francesos i anglesos) i diverses realitats socials (els panteons de la reialesa i la noblesa).

La tercera part es desgrana amb tres capítols per tractar la pròpia mort (“Alejándose de la muerte pròpia en el medioevo”) i l'evolució des d'aquesta cap a la mort aliena, seguint conceptes de Philippe Ariès. Enmig d'aquestes idees, l'autor dibuixa elements de la mentalitat i la cultura medieval,

entrant en temes en els quals, com s'ha dit, també és especialista: violència, ortodòxia i heterodòxia, justícia... i la mort del rei. Aquesta representa, per damunt de les altres morts, la mort aliena per excel·lència a partir de la qual es poden comprendre actituds i gestos de la societat medieval.

Finalment, la darrera part del llibre, “Más allá de la muerte”, s'endinsa en l'anàlisi teològica dels temps i espais que configuren el més enllà: Infern, Purgatori i Paradís. La literatura dels novíssims o de Dante ajuden a l'autor a fer aquest viatge gairebé dantesc, ple de signes i significats que acaben amb un darrer apartat que inclou el concepte de vida eterna en el seu títol.

Al llarg del llibre veiem fonts de tot tipus, imatges, textos teològics, pensament medieval, literatura neotestamentària, poemes, testaments o fragments de cròniques reials. El mapa de la mort que planteja Mitre és complet i amb tota mena de detalls precisament gràcies a aquest amplíssim espectre de fonts, algunes de les quals queden resumides en les tres cites que s'inclouen a l'inici de l'obra, amb fragments de Sant Pau, del testament del rei Enric III de Castella i Tomàs de Kempis. Serien el paradigma de la informació que es recull en el llibre i que, com es veu, integra literatura i teologia, amb una sàvia combinació que només un bon coneixedor d'aquests textos és capaç de compondre.

El llibre inclou una introducció, conclusions, un apèndix amb textos i documents i una bibliografia detallada. Amb aquests apartats l'obra queda completada i es converteix en una referència per a tothom que vulgui estudiar la Història de la mort. Aquesta pot continuar ocupant els primers llocs de la recerca gràcies a la gran quantitat de testaments que resta inèdita en els arxius notariais. Lluny de fer una obra merament descriptiva plena de curiositats com trobem sovint en llibres que tenen pretensions d'emmarcar-se dins de la Història de les mentalitats, Emilio Mitre culmina la seva trajectòria d'investigador recopilant bones anàlisis gràcies a un bon mètode. Per això podem dir que el referent que representa aquest llibre posa de manifest que es pot continuar estudiant la Història de la mort.

DANIEL PIÑOL

PICÓN, Daniela (coord.), 2019. “Mística y Literatura”, dossier monogràfic de la *Revista Chilena de Literatura*, 99

Amb el títol “Mística y Literatura”, el núm. 99 de la *Revista Chilena de Literatura* ens presenta un dossier monogràfic format per sis articles que tracten la mística Occidental des de l'època medieval fins al s. XX i la complexa relació entre experiència espiritual i escriptura.

Dels sis estudis que es recullen al llarg de les pàgines del dossier, tres d'ells s'emmarquen dins dels últims segles medievals, abordant els nous corrents místics: Blanca Garí, a “Caleidoscopios